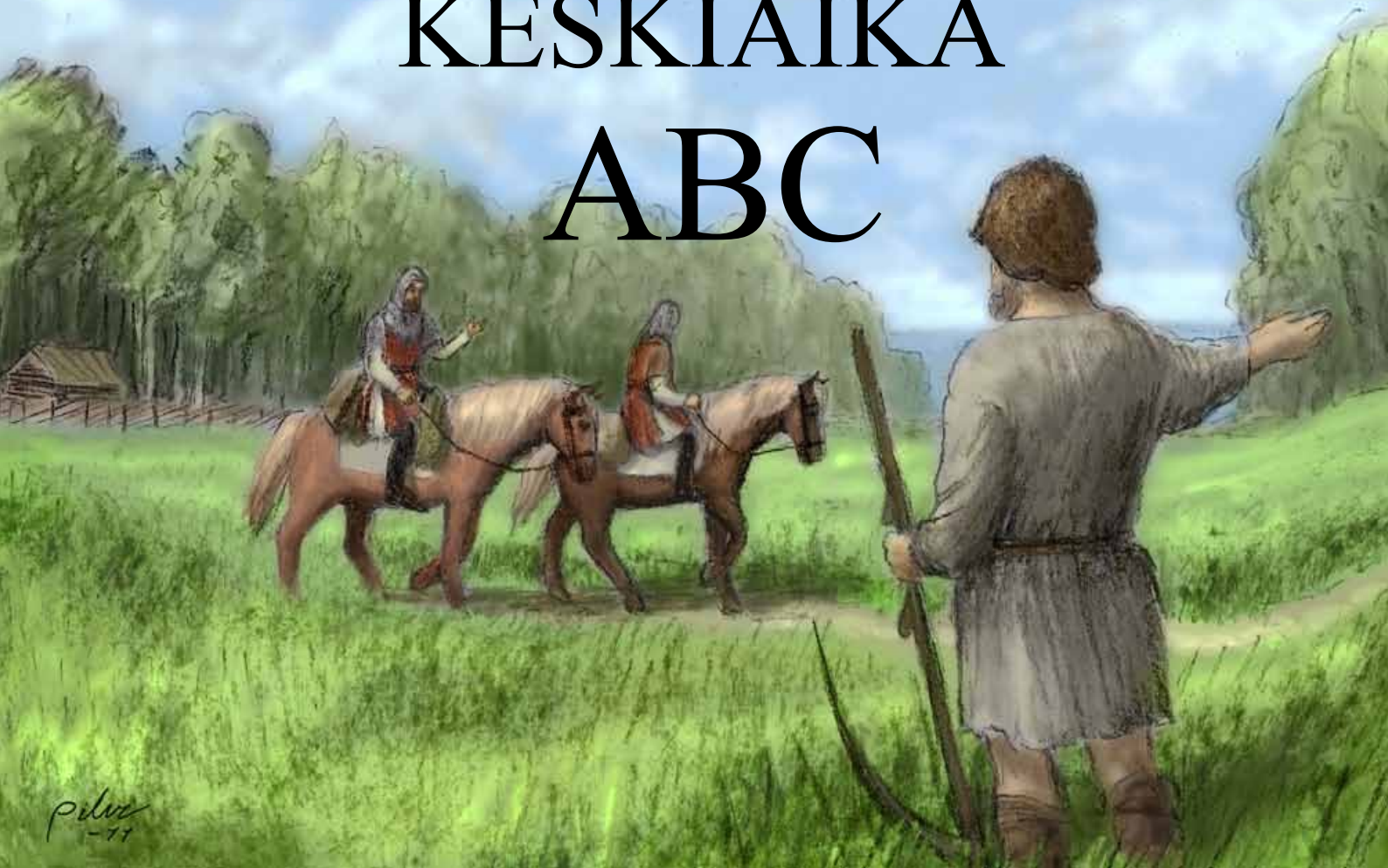

KESKIAIKA ABC

ALUKSI

Keskiajaksi nimitetään ajanjaksoa, joka alkoi Rooman valtakunnan tuhoutumisesta kestäen noin tuhat vuotta. Suomessa keskiajan katsotaan alkaneen 1100-luvulla, jolloin Suomi siirtyi historialliseen aikaan. Tältä ajalta ovat ensimmäiset kirjalliset lähteet maastamme. Keski-ajan katsotaan päättyneen Suomessa noin 1520, jolloin Kustaa Vaasa nousi Ruotsin valtaistuimelle. Suomi kiinnostui keskiajalla niin Ruotsia, Novgorodin ruhtinaskuntaa kuin saksalaisia kauppiaitakin. Tähän kiinnostukseen oli niin kaupallisia kuin uskonnollisia syitä. Suomi joutui ruotsalaiskatolisen läntisen ja venäläisortodoksisen itäisen perinteen kiistakapulaksi, joka sai vaikutteita kummastakin. Kokkolan alue oli sekä itäisen että läntisen vaikutuksen kohtaamisaluetta, joskin enemmän länteen päin kallellaan. Ruotsin ja Novgorodin taistelu Suomen alueesta päättyi vuonna 1323 Pähkinänsaaren rauhaan, jossa Suomesta tuli osa Ruotsin valtakuntaa ja suomalaisista Ruotsin kuninkaan alamaisia. Tällöin Ruotsin vaikutus Kokkolan alueella todennäköisesti vahvistui. Kristinusko sai yhä vankemman aseman maassa, joskaan vanhoista tavoista ja uskomuksista ei hetkessä luovuttu.

Keskiajalla Kokkola ei ollut vielä kaupunki, mutta täälläkin

oli jo asutusta ja vanhimmissa asiakirjoissa paikkakunnan nimi esiintyy muodossa Karlabi. Nykyisen Kokkolan ydinkaupunkialue muodostui vasta keskiajan jälkeen. Niinpä tässä julkaisussa puhutaan usein Kaarlelasta, jolla nimellä Kokkolan maalaiskunta tunnettiin vuoteen 1977, jolloin se liitettiin Kokkolan kaupunkiin. Samalla Kaarlelan ruotsinkielinen nimi Karleby siirtyi tarkoittamaan Kokkola, jonka ruotsinkielinen nimi oli siihen asti ollut Gamlakarleby. Kaarlelasta tuli Pietarsaaren kappelikunta 1400-luvun tienoilla. 1400-1500-lukujen vaihteessa Kaarlela itsenäistyi omaksi pitäjäkseen Pietarsaaresta ja asettui osaksi Vaasan lähellä sijaitsevan Korsholman lääniä. Tarkkaa itsenäistymisvuotta ei tiedetä, mutta vuoteen 1511 mennessä Kaarlela on ollut jo itsenäinen pitäjä.

Keskiajalla uskonto, valtio, ja muu elämä kietoutuivat tiukasti toisiinsa. Erityisesti kirkolla oli ihmisten elämässä merkittävä rooli, joskin paljon energiaa meni varmasti jokapäiväisestä elämästä selviytymiseen. Keskiajasta on joskus luotu kuva ”pimeänä” kautena. Sitä se ei kuitenkaan ollut. Keskiajalla tapahtui paljon muutoksia niin kulttuurissa, uskonnollisessa kuin yhteiskunnallisessakin elämässä, jotka muodostivat perustan myöhemmille ajanjaksoille. Tässä ABC-kirjassa tutustutaan Keski-aikaan erityisesti Kokkolan näkökulmasta ja kuvataan muutamia keskiajalle ominaisia ilmiöitä sanoin ja kuvin.

DOMINIKAANIT

Dominikaanit eli saarnaveljet kulkivat kaupungista toiseen saarnaten Jumalan sanaa. Heidän periaatteenaan oli elää köyhinä ja levittää Jumalan sanomaa. Tästä syystä heitä on kutsuttu kerjäläisveljiksi, mutta myös mustiksi veljiksi heidän vaatteidensa värin mukaan. Dominikaanien tärkein päämäärä oli saarnaaminen ja sielujen pelastaminen. Köyhyydestä huolimatta dominikaanien veljeskunta oli hyvin oppinut ja monet keskiajan merkittävistä oppineista tulivatkin dominikaanien joukosta. Dominikaanit saattavat liittyä Kokkolaankin ja vieläpä hyvin mielenkiintoisella tavalla! Eräs 1800-luvun lopulla kirjattu perimätieto kertoo, että Kaarlelassa olisi ollut munkkiluostari ennen kuin Kaarlela itsenäistyi ja uusi kirkko valmistui. Jo edesmennyt kotiseutuhistorian asiantuntija Emma Pulkkis esitti, että kirkon päästä pappilaan kulki tunneli, jota olisi käytetty keskiajalla pakanoiden hyökkäysten varalta piiloutumiseen ja kirkkohopeiden säilyttämiseen turvassa. Hänen mukaansa kyseessä olisi ollut kappeli eikä luostari kuten kansanperinteessä on mainittu. Kappelista käsin dominikaanimunkit olisivat toimittaneet saarnaamista ja jumalanpalveluksia seudulla. Kappelin rakennusajankohdaksi Pulkkis arvelee vuotta 1335. Tuona vuonna allekirjoitettiin eräs kuninkaallinen säädös, jota säilytettiin vanhassa Kaarlelan kirkossa. Myöhemmin asiakirja on kadonnut.

E LÄMÄÄ SAVUPIRTISSÄ

Keskiajalla suurin osa ihmisistä asui maaseudulla. Yleinen asumustyyppi keskiajan Suomessa oli hirsinen savupirtti. Keskiaikaisista taloista ei seudullamme ole jäänyt jäänteitä, mutta todennäköisesti täälläkin savupirtti on ollut käytössä. Savupirtti koostui yhdestä huoneesta, tuvasta. Tuvan nurkassa oli suuri uuni. Savupiippua ei ollut, vaan savu tuli sisään tupaan ja leijui vähitellen ulos katon rajassa olevista savuaukoista eli räppänöistä. Tupa oli hämärä ja kalusteita vähän. Pimeään aikaan valonlähteenä toimivat männyistä veistetyt päreet, kynttilöitä käytettiin yleensä vain juhlapäivinä. Kaikki nukkuivat samassa huoneessa, jossa myös kotieläimet nukkuivat kylmimpään aikaan. Keskiaikaisesta Kaarlelasta ei tiedetä kovinkaan paljoa. Ihmiset saivat täällä elantonsa maata viljelemällä, karjaa hoitamalla, kalastamalla, pyytämällä hylkeitä ja käymällä kauppaa.

GREGORIAANINEN LAULU

Gregoriaanisella laululla tarkoitetaan keskiaikaista yksiäänistä kirkkolaulua, jota laulettiin latinaksi kirkkoissa ja luostareissa. Suomessa se tuli käyttöön katolisen kirkon myötä. Laulajana toimi yleensä pappi, mutta seurakunta ei osallistunut lauluun. Näin oli varmasti myös Kaarlelan kirkossa. Kirkkomusiikki levisi ja kehittyi kirkkoissa, mutta maallinen musiikki tarvitsi levitäkseen innokkaita kuuntelijoita. Maallisesta musiikista vastasivat piiparit, jotka kiertelivät maata laulamassa. Parhaita esiintymispaikkoja olivat kauppa- ja markkinapaikat, joissa oli paljon ihmisiä.

HOLMBACKEN

Nykyistä Kirkonmäkeä kutsuttiin aikaisemmin Holmbackeniksi eli Saarimäeksi. Holmbackenia alettiin asutamaan mahdollisesti jo 1200-luvulla, viimeistään kuitenkin ennen 1400-lukua. Tuolloin paikka oli nimensä mukaisesti saari. Ei tiedetä varmuudella miksi kirkko rakennettiin juuri Holmbackenille. Alueella oli jo varhain asutusta ja pieni satama, joten on mahdollista, että kirkko rakennettiin niiden suojaksi. 1800-luvulla kirjatun legendan mukaan kirkon rakentamisaikaksi ehdotettiin alun perin kolmea paikkaa. Yksi oli Kokkolasta runsaan kilometrin päässä pohjoisessa sijaitseva Storkisbacken (Torkinmäki), toinen kirkon nykyinen paikka eli Holmbacken ja kolmas maantien varsi Holmbackenia pohjoispuolelle. Kun yksimielisyyteen ei päästy, päätettiin valjastaa kivikuormalla iestetty härkäpari reen eteen ja antaa niiden mennä vapaasti mihin halusivat. Sinne minne härät pysähtyisivät, kirkko lopulta rakennettaisiin. Härät lähtivät kulkemaan ja pysähtyivät Holmbackenille, jonne kirkko myös rakennettiin.

IHMISTEN ERIARVOISUUS

Keskiajalla Suomessa oli neljä säätyä, aatelisto, papisto, porvaristo ja talonpojat. Ihmiset jakaantuivat näihin säätyihin syntyperänsä perusteella. Kaarlelan seudulla suurin sääty oli talonpojat. Aatelisto puuttui täältä käytännössä lähes kokonaan, papistoakin oli hyvin vähän. Porvaristoon kuuluivat kauppiaat ja käsityöläiset, joita Kokkolan seudulta toki löytyi jo keskiajalla. Kokkolan alueella kuten muuallakin Suomessa oli myös köyhiä, jotka eivät kuuluneet mihinkään säätyyn. Vastuu köyhistä oli yhteinen, joskin suvun tuli ensisijassa huolehtia köyhistä jäsenistään. Ruotsin vanhoihin maakuntalakeihin sisältyi tapa, joka oli luultavasti käytössä myös Kaarlelassa 1500-luvulle saakka. Sen mukaan köyhien tuli kulkea asuinpitäjässään talosta taloon ja kerjätä kussakin talossa elantonsa yhden päivän ajaksi. Kuitenkin varallisuuserot pysyivät Kaarlelassa keskiajalla pieninä, koska elinkeinot olivat alueella hyvin samankaltaisia. Rikkaimpia täällä olivat muutamat talonpojat, jotka toimivat myös kaupankäynnin saralla. Avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten asema oli heikko, koska kirkko suhtautui heihin kielteisesti. Vanhukset olivat usein lastensa tai muiden sukulaistensa elätettävänä. Perheettömien ja suvuttomien vanhusten asema oli heikko, koska keskiajalla ei ollut vielä tahoja, joka olisi valvonut elatusta.

J ST JOHANIN KAPPELI

Kokkolan 1600-luvun puolivälin karttaan on merkitty mielenkiintoinen yksityiskohta, nimittäin St Johanin kappeli. Kappelista ei ole olemassa muuta tietoa kuin merkintä kartalla. Kappeli on sijainnut aikanaan Hakalahden puolella, suunnilleen nykyisen City Marketin ja Hagströmin kulman alueella. Ei tiedetä, rakennettiinko kappeli jo keskiajalla, mutta tähän viittaa ainakin sen nimi. Se on mahdollisesti palvellut 1620 perustetun Kokkolan kaupungin pyhäkkönä ennen kaupunginkirkon rakentamista 1650-luvulla.

K AARLELAN KIRKKO

Emme tiedä tarkasti, milloin Kaarlelan pitäjänkirkko rakennettiin. Kuitenkin Kaarlelasta tuli itsenäinen pitäjä vuosien 1494-1511 välillä, joten kirkko rakennettiin todennäköisesti niihin aikoihin. Tuolloin elettiin katolista aikaa. Katolista kirkkoa sai käyttää vasta vihkimisen jälkeen, ja jokainen kirkko omistettiin jollekin pyhimykselle. Kaarlelan kirkon vihkimisaikaa tai suojeluspyhimystä ei tiedetä. On mahdollista, että kivikirkko rakennettiin puisen kappelin tilalle yleisen keskiaikaisen tavan mukaan. Kirkko oli alun perin suorakaiteen muotoinen. Runkohuone oli 28,5 metriä pitkä ja 13,8 metriä leveä. Tilalliset tulivat kirkkoon sisään eteläseinän asehuoneen kautta kun taas länsiseinällä on ilmeisesti ollut sisäänkäynti varattomalle väelle. Papinovi on ollut kirkon pohjoissivulla sakastin yhteydessä. Katto oli tynnyriholvattua puuta, seinät sisältä ja ulkoa rapattua kiveä ja lattia tampattua maata. Kirkon sisustuksesta ei tiedetä juuri muuta, kuin että sen seinillä on ollut maalattuja raamatun kertomuksia ja mahdollisesti kirkkohistorian merkkitapauksia ja pyhimyksiä kuvaavaa kirkkotaidetta ja veistoksia. Muuten sisustus on luultavasti ollut melko pelkistetty.

Kuva: Jeremias Isohanni.

LASTEN LEIKKEJÄ KESKIAJALLA

Lapset ovat leikkineet aina, niin myös keskiajalla. Monet leikit olivat samantyyppisiä kuin nykyisinkin. Erilaisia pallopelejä pelattiin, samoin myös lautapelejä. Arpanappuloilla leikittiin ja pajupilleillä soitettiin. Niin ikään savukoilla on vihellely jo keskiajalla. Talvella leikittiin mm. lumisotaa ja rakennettiin lumilinnoja. Lapset eivät leikkineet vain hovin vuoksi, vaan leikkien tarkoituksena oli valmentaa heitä aikuisten maailmaan. Tunnettu ruotsalainen historioitsija Olaus Magnus kuvaa keskiaikaista lumisotaa teoksessaan Pohjoisten kansojen historia. Teoksesta selviää, että lumisotaa leikkimällä ja lumilinnoja rakentamalla harjoitettiin nuorukaisia erilaisiin sodan vaatimiin taitoihin, kuten linnoitusten valtaamiseen.

Piirros Olaus Magnuksen kirjasta Pohjoisten kansojen historia.

MESSU

Keskiajalla pyhä messu eli jumalanpalvelus oli tärkeä osa kirkon toimintaa. Messu toimitettiin suurimmaksi osaksi latinaksi, mutta myös osin kansan kielellä. Messu noudatti messukirjan liturgista kaavaa ja siihen kuului tietynlainen kiinteä sisältö ja kirkkovuoden tapaan muuttuva sisältö. Messusta tiedetään virallisten asiakirjojen lisäksi melko vähän. Rukousten ja uskontunnustusten lisäksi kansa on osallistunut messussa ehtoollisen nauttimiseen leivän muodossa. Keskiajan kirkkomusiikki on ollut Kaarlelan kirkossakin yksinäistä gregoriaanista laulua. Katoliselle jumalanpalvelukselle oli ominaista se, että kirkkokansa seiso. Seisomajärjestys kirkossa määrittyi ensin sukupuolen ja sitten yhteiskunnallisen aseman mukaan. Mitä arvokkaampi seurakuntalainen oli kyseessä, sitä lähempänä alttaria hän seiso. Naiset asettuivat kirkon vasempaan ja miehet oikeaan osaan. Sivuille oli luultavasti penkkejä huonokuntoisia varten. Tunnelma kirkossa oli varmasti juhmallinen. Kaarlelan kirkossa oli vain muutama pieni ikkuna, joten talvella hämärän aikaan valoa toivat alttarikynttilät. Lämmitystä kirkossa ei ollut, joten kirkkokansa sai pukeutua lämpimästi talvipäivinä. Kesähelteillä kivikirkko puolestaan tarjosi viileän paikan välle.

N

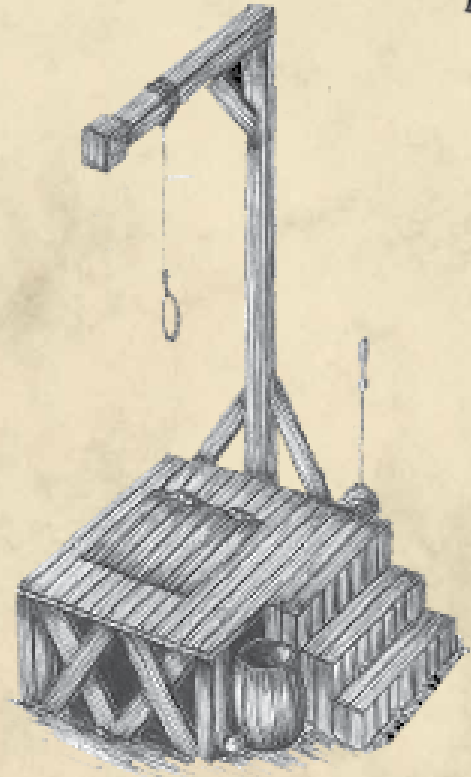
NAISEN ASEMA

Naisen asema keskiajalla oli heikko nykytilanteeseen verrattuna. Naista pidettiin vähemmän älykkäänä kuin miestä. Tähän ajattelutapaan vaikuttivat jotkut antiikin filosofit, mutta myös kristinusko korostaessaan Evan tyhmyyttä hänen langettuaan paholaisen houkutuksiin. Naisen tärkein tehtävä oli synnyttää lapsia ja huolehtia perheestään. Neitsyt Maria toimi tärkeänä esikuvana kaikille naisille siveellisellä elämällään ja uhrautuvalla äitiydellään. Naisen jokapäiväiset askareet tapahtuivat yleensä perheyhteisön sisällä. Tytöt eivät käyneet koulua eivätkä voineet valita omaa ammattiaan. On kuitenkin muistettava, että pojillakaan ei ollut mahdollisuutta päättää omasta elämästään samaan tapaan kuin nykypäivänä, vaan ammatti perittiin yleensä isältä. Naiset ja miehet tulivat keskiajalla täysi-ikäisiksi 15-vuotiaina. Naimisissa oleva nainen vastasi lasten kasvatuksesta ja kodinhoidosta ja oli miehensä määräysvallan alla. Naimattomalla naisella oli kaksi vaihtoehtoa; ryhtyä piiksi johonkin talouteen tai lähteä nunnaksi Naantalin luostariin.

OIKEUSLAITOS

Keskiajan Suomessa lainsäädäntö ei ollut vielä yhtenäinen, vaan ratkaisevassa osassa ovat olleet mm. paikalliset tavat, maakuntalait sekä käräjille kerääntyneen tuomariston ja kansan mielialat. Rikollisten rankaisemisen peruseriaatteena oli julkinen rangaistus. Jos joku oli tehnyt rikkomuksen, hänen tuli kärsiä teostaan näkyvästi. Pienistä rikoksista saattoi saada julkisesti raippoja tai joutua häpeäpaaluun kaiken kansan pilkattavaksi. Kuolemantuomiot olivat varsin yleisiä ja niitä saattoi saada pienistäkin rikoksista nykyajan näkökulmasta katsottuna. Suurin rikos mitä ihminen saattoi syyllistyä oli Jumalan pilkka tai harhauskoisuus.

Piirros: Tytti Saari

PYHIMYKSET

Keskiajan Suomessa pyhimykset olivat merkittäväällä sijalla kansan hengellisessä elämässä. Pyhimykset olivat keskiajan ihmisille tärkeitä esikuvia ja välittäjiä suhteessa Jumalaan. Ihminen saatettiin julistaa pyhimykseksi kuolemansa jälkeen, jos hänen katsottiin eläneen erityisen pyhää elämää. Ainoastaan paaveilla oli oikeus julistaa joku pyhimykseksi ja tätä edelsi kanonisatio-oikeudenkäynti, jossa pyrittiin vahvistamaan ehdokkaan pyhyys. Ehtoja olivat hurskaan elämän ohella ihmeet joita ehdokas oli tehnyt elässään tai kuolemansa jälkeen. Taivaasta käsin pyhimysten uskottiin auttavan maan päällä eläviä ihmisiä ja välittävän rukouspyyntöjä Jumalalle. Pyhimyksen puoleen olikin usein helpompi kääntyä hädän hetkellä ja erilaisten toiveiden muodossa kuin Jumalan. Jos pyhimys täytti ihmisen toiveen, tämä suoritti lupaamansa teon esim. tekemällä pyhiinvaellusmatkan pyhimyksen hautapaikalle tai lahjoittamalla rahaa uuden pyhimyskuvan tekemiseen. Tiedetään että Pietarsaaren pitäjässä oli ennen Kaarlelan itsenäistymistä haettu hädässä apua ainakin pyhältä Birgitalta. Birgitta vaikutti Ruotsissa 1300-luvulla ja hänestä tuli suosittu pyhimys heti kuolemansa jälkeen. Varmasti Kaarlelassa on käännytty myös pyhän Olavin ja pyhän Henrikin puoleen, jotka olivat suosittuja pyhimyksiä muualla Suomessa. Kirkon nimeäminen jonkin pyhimyksen mukaan oli keskiajalla tavallista, joten todennäköisesti näin on tapahtunut myös Kaarlelassa. Niinpä Kaarlelan kirkon suojeluspyhimyksestä on esitetty monenlaisia arvioita, mm. Arkkienkeli Mikael, Katariina Sienaista, sekä Katariina Aleksandrialaista. Todellisuudessa emme varmuudella tiedä kuka oli Kaarlelan kirkon suojeluspyhimys.

RIIMUSAUVA

Riimusauva eli kalenterisauva oli käytössä Suomessa ennen painettua almanakkaa. Se oli puukeppiin kaiverrettu kalenteri, jossa vuoden päiviä merkitsi seitsemän eri riimuaakkosta tai muuta veistettyä kirjainta. Riimusauvoja käytettiin Suomessa viimeistään 1400-luvulla, mahdollisesti jo paljon aikaisemmin. Sauvaan kaiverrettiin katolisen kirkon kirkkopyhät ja pyhimysten muistopäivät sekä eri töiden suorittamisen suotuisat ajankohdat. Riimusauva jäi pois 1700-luvun puolivälissä, jolloin siirryttiin juliaaniseen kalenterista nykyiseen gregoriaaniseen kalenteriin.

RUOKA KESKIAJALLA

Ihmisten ruokavaliosta keskiajan Kaarlelassa ei ole tietoa, mutta todennäköisesti se oli hyvin saman tapainen kuin muuallakin Suomen rannikkoalueilla. Keskiajalla suurin osa ihmisten päivittäisestä ravinnosta saatiin viljatuotteista, eli puurosta ja leivästä. Puuro tehtiin karkeiksi jauhetuista jyivistä. Vaikeina vuosina puuroa ja leipää täydennettiin siemenillä, jäkälällä ja petulla. Kalaa syötiin keskiajalla paljon enemmän kuin nykyisin, niin varmasti myös Kaarlelassakin. Kalat säilyivät kuivattuna ja suolattuna hyvin. Lisäksi kirkko salli kalan syömisen paastopäivinäkin, joita katoliseen kirkkovooteen mahtui runsaasti. Maito hapatettiin usein piimäksi ja siitä tehtiin kotijuustoa, joka kuivattiin. Koti- ja riistaeläinten lihaa keitettiin, paistettiin, kuivattiin, savustettiin ja suolattiin. Pilaantumista ei aina voitu estää, mutta mausteilla voitiin jonkin verran peittää pahaa hajua ja makua. Mausteet ja suola olivat tosin kalliita. Vihanneksista tavallisimpia olivat sipuli, lanttu, nauris, kaali, herne, papu ja palsternakka. Lisäksi viljeltiin yrttejä, joita myös kerättiin luonnosta. Niitä voitiin käyttää sekä mausteina että lääkeaineina.

S AKRAMENTIT

Kirkon seitsemän sakramenttia olivat keskiajalla kaste, konfirmaatio, rippi, ehtoollinen eli eukaristia, papiksi vihkiminen, avioparin vihkiminen ja viimeinen voitelu. Sakramentit muodostivat kirkon päätoimitusten rungon ja ne olivat kansan keskuudessa erittäin tärkeällä sijalla. Niiden kautta kirkko oli mukana ihmisen matkalla läpi elämän kehdestä hautaan. Ehtoollinen oli sakramenteista keskeisin ja se kuului yksinomaan messuun. Ehtoollisliturgian loppupuolella pappi lausui epikleesin eli Pyhän hengen avuksi huutamisen ja tämän jälkeen ehtoollisen asetussanat, jolloin ehtoollisella nautittavat viini ja leipä muuttuivat Kristuksen ruumiiksi ja vereksi. Tämän merkiksi oli tapana soittaa pientä kelloa ja nostaa viini ja leipä kansan nähtäväksi. Papit nauttivat ehtoollisen ennen kansaa sekä leivän että viinin muodossa. Viiniä ei jaettu kirkkokansalle lainkaan, sillä viinin eli Kristuksen veren pelättiin vahingossa valuvan maahan. Kirkkokansa kävi ehtoollisella useimmiten ainoastaan yhden, korkeintaan muutaman kerran vuodessa.

TORISSON, LAURENTIUS

Ensimmäinen historiallisissa lähteissä mainittuja kaarlelalaisia olivat Laurentius Torisson ja hänen tyttärensä Helena Pietarsaaren seurakunnan Karlabyistä, Turun hiippakunnasta. Isä ja tytär kävivät todistajineen kertomassa ihmeestä, joka heitä oli kohdannut isän pyydettyä avuksi Pyhää Birgittaa. Tästä ihmeestä on jäänyt maininta Ruotsin Vadstenan luostarin asiakirjoihin. Laurentiuksen tytär, Helena eksyi suureen erämaahan kotikylänsä ympärille. Hän samoili siellä yksin ilman ruokaa kymmenen päivää villieläimet seuranaan. Isä etsi turhaa tyttärtään monta päivää apunaan suuri joukko naapureita, mutta tyttöä ei löytynyt. Väsynyt ja epätoivoinen isä rukoili lopulta Pyhää Birgittaa ja lupasi tehdä pyhiinvaellusretken Vadstenan

luostariin jos tyttö löytyisi elävänä. Jo seuraavana päivänä tyttö löytyikin metsästä hyvissä voimissa. Niinpä Laurentius teki lupauksensa mukaisesti pyhiinvaellusretken Vadstenan birgittalaisluostariin yhdessä tyttärensä kanssa. Siellä hän valalla vahvisti todeksi tyttölle tapahtuneen ihmeen. Tämä tapahtui noin vuonna 1375. Retkelle osallistui todistajina myös ”Summepate Asamundabystä ja Bero Slukir Lamershabyistä ja Weroleon Lappalaxista”. On arveltu että Asamundaby tarkoittaisi nykyistä Åsmusta, Lamershaby nykyistä Larsmoa ja Lappalax nykyistä Lepplaxia.

USKOMUKSIA KESKIAJALLA

Keskiajan ihmisen elämään kuuluivat olennaisena osana uskomukset erilaisiin yliluonnollisiin olentoihin. Ihmiset uskoivat mm. maahisiin, peikkoihin ja haltijoihin. Haltioita uskottiin olevan erilaisissa paikoissa. Niitä kutsuttiin usein tontuiksi kuten kodinhaltijaa kotitontuksi ja saunanhaltijaa saunatontuksi. Ne olivat pienikokoisia harmaita ukkoja ja akkoja, joiden kanssa kannatti olla hyvissä väleissä, muuten kohtasi epäonni. Kun haltijat pidettiin hyvällä tuulella, oli talokin onnellinen. Haltijoita pyrittiin pitämään tyytyväisinä antamalla niille uhrilahjoja. Esim. lehmää lypettäessä pudotettiin ensin tilkkanen maitoa maahan karjasuojan lattialle haltijan lepyttämiseksi. Haltijoilta pyydettiin myös hyvää satoa ja loitsuja lausumalla yritettiin karkottaa pahoja henkiä ja parantaa sairauksia. Viimeistään rautakaudella tuli Kokkolan seudullakin käyttöön ns. uhrikivet eli kuppikivet. Ne ovat kiveen kaiverrettuja kuppimaisia syvennyksiä, joihin tiedetään uhratun etenkin uudistuotteita kuten uudisjyviä ja lehmän ensimmäistä poikimisen jälkeen. Näin pyrittiin turvaamaan hyvä sato ja karjaonni. Kuppeihin kerääntyneellä vedellä uskottiin olevan parantava vaikutus ja sitä käytettiin monien vaivojen hoitamiseen. Kuppikiviä tunnetaan Kokkolassa mm. Isokylästä ja Sokojalta. Kalevalaisessa runoudessakin on mainittu kuppikivet:

”Kivi on keskellä mäkeä. Tuosa reikeä yheksän, joka reikä keskinäinen yheksän sylen syvyinen sinne kipuja kiistä”

V AATTEET KESKIAJALLA

Keskiajalla villa oli käytetyin materiaali vaatteissa. Siitä kudottiin sekä ohuita kankaita että paksuja huovutettuja kankaita. Villaa käytettiin luonnonvärisenä tai sitä värjättiin kasveilla. Pellava oli perusmateriaali, jota käytettiin sekä alusvaatteisiin että päähineisiin, mutta myös työasuihin. Nahkaa käytettiin usein kankaaseen yhdistettynä, etenkin työvaatteissa. Turkikset sen sijaan olivat arvotavaraa ja pääasiassa varakkaiden käytössä. Silkki oli kallista ja sekin oli lähinnä rikkaimpien käytössä. Pukujen leikkauksissa ei ollut suuriakaan eroja eri yhteiskuntaluokkien välillä. Erot näkyivät lähinnä väreissä ja materiaaleissa. Maalaisväestö valmisti itse omia kankaitaan, aateliset ja porvarit ostivat myös kalliita tuontikankaita. Langat kehrättiin värttinällä ja kankaat kudottiin käsin. Joka tapauksessa kangas oli arvokasta. Niinpä vaatteiden valmistuksessa pyrittiin välttämään tuhlausta ja ne käytettiin loppuun asti. Naisen pukuun kuului paita, aluspuku ja päällyspuku. Käsivarsia ei saanut näkyä, joten aluspuvun hihat olivat pitkät ja kapeat. Naisen pukuun kuului myöskin viitta, sukat ja sukkanauhat. Kengät olivat tossumaiset ja sirot. Nuorilla tytöillä hiukset olivat vapaina tai palmikoilla, vanhemmat ja naimisissa olevat naiset peittivät hiuksensa. Huntu ja leukaliina olivat yleisiä keskiajan päähineitä, samoin vannemainen päähine ja pillerirasiahattu. Miehen pukuun kuului paita tai kolttu, vyö, sukkamaisia lahkeita eli housusukkia villakankaasta tai nahasta. Päällyysvaatteena oli usein pyöreä tai puolipyöreä viitta, joka kiinnitettiin oikealle olalle. Tyypillinen päähine oli ns. häntähuppu, jota myös naiset käyttivät. Vyö oli tärkeä niin miehen kuin naisen puvussa. Siihen oli helppo ripustaa esineitä. Pienet lapset puettiin yleensä kolttuun, joka oli valmistettu villa- tai pellavakankaasta. Tyttöillä oli päässään hilkka ja pojilla pyörämyssy.

VÄRIT KESKIKAJALLA

Keskiajalla käytettiin materiaalin oman värin lisäksi kasvivärejä. Tavallisimmat värit olivat mausteiden sävyisiä maavärejä. Kirkas sininen ja punainen olivat kalliita. Violetti puolestaan oli halpaa, sitä saatiin jäkälistä. Keltaista saatiin esim. koivunlehdistä, punaista ahomataran juurista, oliivinvihreää veriseitikistä ja katajanmarjoista. Sinistä saatiin värimorsingolla. Kirkkaimmat värit värjättiin tuontiväreillä. Esim. tiilenpunaista saatiin aikaan krappijuurella, sinistä indigolla. Musta väri oli vaikeata värjätä ja kankaisiin käytettiin useimmiten luonnonmustaa villaa. Tavallisen kansan kankaat olivat yleensä yksivärisiä tai niissä saattoi olla helppoja kuvioita.

K. H. RENLUNDIN MUSEO

Keski-Pohjanmaan maakuntamuseo

KESKIAIKA ABC 2011:

Tekstit: Lauri Skantsi

Taitto: Jeremias Isohanni, Lauri Skantsi

Piirroksset: Pilvi Kivijärvi (jos ei toisin mainita)

Valokuvat: Lauri Skantsi (jos ei toisin mainita)

LÄHTEITÄ JA LISÄÄ TIETOA KESKIAJASTA:

Hetemaa, Anne, Hollmen, Roope 2006: Suomen keskiaika. Otava, Keuruu.

Kaarlelan pitäjän historia osa I. Oy Lounaisrannikko. Turku.

Kangas, Tero 2011: HISTORIA ANTIQUA KARLABYENSIS. Keskiaika Kokkolan Kirkonmäeltä katsottuna. K.H.Renlundin museo - Keski-Pohjanmaan maakuntamuseo, Kokkolan seurakuntayhtymä. Oy Fram Ab. Vaasa.

<http://www.tkukoulu.fi/tiimalasi/>